

RECENZE

DALIBOR JANIŠ – JIŘÍ HOLÍK – JANA LANGOVÁ – RADIM VRLA: HRAD LUKOV, PROMĚNY OPEVNĚNÉHO SÍDLA

Lukov 2015, 182 s., celkem 292 vyobrazení.

Odborná veřejnost přivítala vydání na první pohled snad poněkud útlé, ale mimořádně přínosné publikace o východomoravském hradě Lukově.

Po stručném úvodu od předsedy Spolku přátel hradu Lukova J. Holíka následuje I. část knihy nazvaná Svědectví archeologie. Její autorka J. Langová nejprve uvádí čtenáře do problematiky pravěkého osídlení regionu (I.1 Krajina v pravěku). Následuje stať věnovaná hradisku či výšinnému sídlišti kultury lužických popelnicových polí v místech dnešního hradního kopce, doložené nálezy keramiky datovatelné do 8.–9. století před naším letopočtem (I.2. Hradní kopec pravěký). Podstatně podrobnější je text pojednávající o archeologickém výzkumu hradu, doprovázený snímky z let 1983–2013, které s jedinou výjimkou dokumentují odkryté nálezové situace (I.3. Archeologický výzkum). V chronologickém pořadí jsou stručně charakterizovány jednotlivé archeologické akce, počínající výzkumy J. Kohoutka v letech 1983–1991, a to jak v areálu hradu, tak na sousedních vrcholových polohách Tanečnice a Králky, charakterizovaných jako obléhací či předsunutá opevnění. Úroveň materiální kultury na hradě dokládá poslední stať této části (I.4. Archeologické nálezy). Autorka zde prezentuje převážně keramiku a sklo 15. a 16. století, přičemž převažují reliéfní kachle.

Druhá část knihy, jejímž autorem je D. Janiš, se zevrubně věnuje jeho dějinám (II. Historie hradu). Po stručném přehledu dosavadních prací (II. 1. Historiografie) jsou interpretovány nejstarší zprávy písemných pramenů (II.2. Počátky Lukova jako zeměpanského hradu). Hrad Lukov se výslovně připomíná poměrně pozdě, až roku 1332, kdy byl držen Šternberků. Autor připouští možnost jeho vzniku již za markraběte Vladislava Jindřicha († 1222) či krále Přemysla Otakara I. († 1230) s tím, že náležel spolu v Brumovem a Buchlovem k nejstarší vrstvě zeměpanských pohraničních hradů, avšak zmínky o Lukově z let 1219 a 1235 navrhuje spojit s jinými lokalitami. Teprve osobu Zdeboru z Lukova, připomínaného roku 1238, navrhuje spojit se zdejším purkrabím. Stručně, ale výstižně je v této souvislosti vysvětleno postavení purkrabích těchto hradů a jejich působnost včetně jurisdikce, doložené na několika moravských hradech. Lukov byl získán zpět ze šlechtických rukou mladým markrabětem Karlem, avšak záhy se opět ocitl v moci Šternberků, kteří jej drželi až do počátku 16. století (II.3. Lukov ve 14. a 15. století za vlády Šternberků). Za uherských válek je předpokládáno obležení hradu Korvínovým vojskem, jemuž by mohla odpovídat požárová vrstva, zjištěná archeologickým výzkumem,

avšak zprávy písemných pramenů nepodávají o tomto případném střetnutí o hrad žádné svědectví. Následující stať (II.4. Lukov v 16. až 18. století) sleduje v širších souvislostech majetkoprávní poměry. Na počátku 16. století se hrad dostal do rukou pánů z Kunštátu, roku 1547 sem přichází rod Nekešů z Landeka. Dědička lukovského panství Lukrecie Nekšovna se roku 1609 podruhé vdala za tehdy ještě nepříliš významného českého šlechtice Albrechta z Valdštejna. Za stavovského povstání se hradu přechodně zmocnil Jan Adam z Víckova, vedoucí osobnost valašských protihabsburských povstání. Valdštejn záhy prodal lukovské panství císaři, který je dále prodal Štěpánu Schmidtovi z Freihofenu. Za dánského vpádu roku 1626 hrad opět obsadil Jan Adam z Víckova s povstalci. Opětovně byl hrad dobyt Švédy ve spojení s Valachy roku 1642. Ze 17. století se dochovalo několik inventářů, avšak jejich obsah nevypovídá k tehdejší stavební podobě hradu prakticky nic. V 18. století hrad přestal plnit rezidenční funkci a v jeho druhé polovině byl opuštěn. Chátrající objekt se začal měnit ve zříceninu.

Nejobsáhlejší je třetí část knihy, v níž R. Vrla předkládá zevrubný rozbor pozůstatků hradních staveb (III. Popis a stavební vývoj hradu). Po stručném úvodu se situačním plánem (III.1. Popis hradu) následuje stať detailně mapující horní hrad (III.1. 2. Hradní jádro (horní hrad)) s bohatou dokumentací, obsahující početné převážně analytické plány nálezových situací, provázené jak současnými, tak archivními fotografiemi. Obzvláště pozoruhodná je dokumentace konsekračních křížů, které dokládají lokalizaci hradní kaple.

Jádro hradu tvoří téměř pravidelný protáhlý obdélník, jehož nádvoří bylo ze všech stran obklopeno palácovými křídly různých rozměrů. Nejrozsáhlejší jsou pozůstatky velkého západního paláce a o něco menšího východního, označovaných jako trakty, ačkoli v obou případech podle jejich vnitřního dělení jde o dvoutakty. Ve zříceninách jižního křídla se uplatňuje zbytek okrouhlé věžice o průměru 5 m s kvádrovým lícem, již předchozí literatura interpretovala jako britovu a považovala ji za relikt výstavby z 13. století, další průzkum však prokázal, že souvisí s vrcholně středověkým řešením nového vstupu do jádra hradu jen pro pěší. Na jižním průčelí východního paláce se dochoval v největším rozsahu líc důsledně řádkovaného zdiva, právem spojovaný s nejstarší, pozdně románskou stavební etapou.

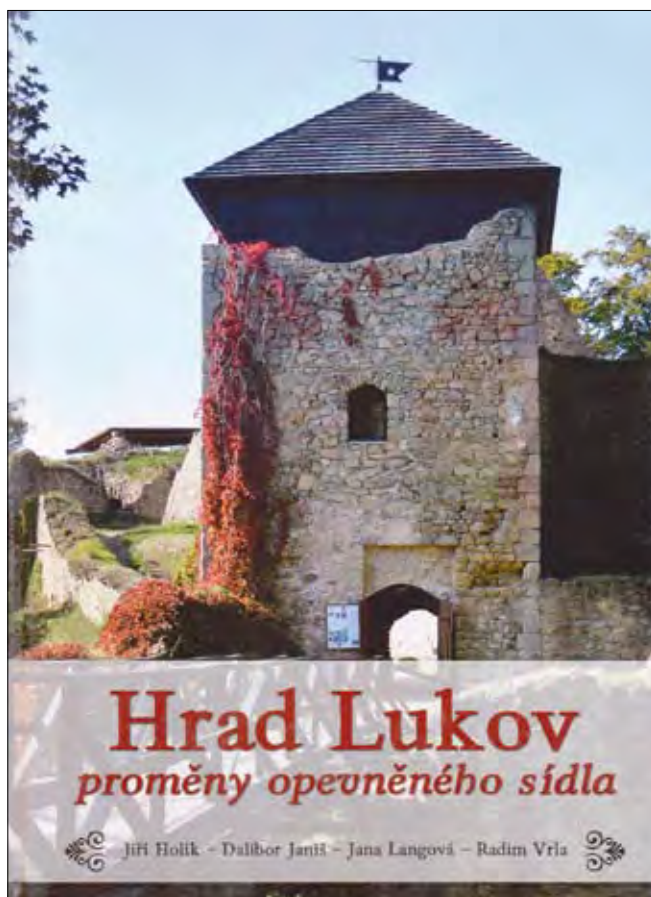
Horní hrad je přístupný od jihovýchodu nevelkou hranolovou vstupní věží (cca 7 × 7 m), která dnes tvoří jeho

jedinou, byť poměrně skromnou dominantu. Před věží, jejíž brána byla opatřena padacím mostem kolébkové konstrukce, vyrůstá z hlubokého příkopu mohutný čtyřhranný objekt předbrání, jehož zadní část obsahovala vlčí jámu. Průjezd věže ústí do poněkud rozšířeného parkánu, přihrazeného k jádru, označovaného jako jihovýchodní a východní dvůr. Jádro obíhá na západní a jihozápadní straně užší parkán, přístupný původně raně gotickou branou, jejíž zbytky jsou ukryty v drobném příčném křídle, kolmém na jižní průčelí jádra. Níže v jižním svahu probíhal další parkán, z něhož jsou zachovány jen nevelké zbytky parkánové hradby, chráněné příkopem a valem na jeho vnějším okraji.

Úspornější je stať věnovaná spodní části hradu (III.1. 2. Předhradí (dolní hrad)), který je dnes převážně zalesněnou plochou čtyřúhelného půdorysu o ploše přibližně 1 hektaru s obvodní hradbou, lépe dochovanou v severní polovině. Na nejvyšším místě je do severovýchodního nároží vložena pětiboká věž Svatojánska s břitem směřujícím k východu. Na východní a jižní straně lemují obvod dolního hradu příkopy a valy. Jen informativní charakter má krátké sdělení o reliktech opevnění v bezprostředním okolí hradu (III.1. 3. Externí opevnění).

Dále se autor zaměřuje na problematiku původní podoby a četných, mnohdy obtížně rekonstruovatelných proměn hradu (III.2. Stavební vývoj hradu). Provází ji kromě jiné dokumentace série graficky zdařilých kolorovaných kresebných rekonstrukcí horního hradu v různých fázích jeho existence. Téma se člení na pět oddílů. V prvním z nich rekonstruuje podobu pozdně románského hradu, zaujímajícího rozlohu pozdějšího jádra, s dvojicí hranolových věží v jihozápadním a jihovýchodním nároží (III.2. 1. Počátky hradu v první polovině 13. století). V západní věži byla situována kaple, severně od ní se otvírala původní brána. Poloha původního paláce je předpokládána při severní hradbě. Slohově stavbu identifikuje několik architektonických článků, nalezených v sekundární poloze, náležejících pozdně románským portálům, přičemž diamantování a profilace ukončená drápkem poukazuje na souvislost s činností huti, působící na stavbě velehradského kláštera. Následující proměny hradu spočívaly ve zřízení západního a jižního parkánu a brány v nevelké hranolové věži (III.2. 2. Stavební vývoj ve 13. a v první polovině 14. století). Dále je předpokládána další výstavba po obvodu nádvoří.

Hluboké změny přinesly vrcholně a pozdně gotické úpravy (III.2. 3. Rozsáhlé přestavby hradu ve 14. a 15. století). Autor opět úvodem zdůrazňuje, že nejsou známy v úplnosti a že dosavadní stupeň poznání pouze dovoluje formulovat určité teze, které se mohou stát východiskem dalšího výzkumu. Pravděpodobně kolem poloviny 14. století došlo ke změně komunikačního schématu hradu. Původní románská brána byla zrušena a její místo zaujala budova nového západního paláce, do níž byla pojata také spodní část západní věže s kaplí. Ta byla rozšířena, přičemž vysokou úroveň její architektury dokládají architektonické články, z nichž vynikají zejména zlomky fiál. Nalezena byla také erbovní deska se šternberskou hvězdou a svorník s kunštátským znakem. Nový vstup do jádra byl zřízen na jeho jižní straně, po jeho boku vznikla drobná válcová věž s kvádrovým lícem. Stejnou technikou byly provedeny

dva rozměrné hranolové rizality v osách západního a jižního průčelí západního paláce. Do tohoto období autor řadí také přihrazení další plochy na jihovýchodě se vstupní věží, přičemž uvažuje o možnosti, že příčinou některých stavebních změn mohlo být rozdělení hradu mezi bratry Jana a Zdeňka ze Šternberka, k němuž došlo před rokem 1373 a potrvало až do 1. poloviny 15. století. V jeho druhé polovině došlo k zaslepení průjezdu ve starší vstupní věži jižně od jádra, přičemž komunikace byla patrně nově přeložena do průrazu v její severní zdi. V této době snad byl navršen nebo rozšířen val na jižním svahu, jemuž autor přisuzuje první linii obrany. S neklidnou atmosférou 15. století pak hypoteticky navrhuje spojit vznik rozsáhlého předhradí, jehož dochované stavby však postrádají chronologicky citlivé detaily.

Následující stať (III.2. 4. Stavební vývoj ve druhé polovině 15. a na počátku 16. století) je rozdělena na dvě části – 1. Destrukce a 2. Výstavba. V první autor předpokládá vážné poškození hradu za uherských válek, jakkoli není doloženo písemnými prameny, přičemž zdůrazňuje, že zánik starších staveb mohl být zapříčiněn také zcela jinými, zejména statickými důvody, které by mohly nasvědčovat zániku severní hradby jádra. V druhé je zaznamenána radikální přestavba západního paláce, který nabyl půdorysných rozměrů 19 x 17m, výstavba nové severní hradby jádra, opatřená zvenčí masivními opěráky a do téhož období je kladeno vybudování východního paláce, z něhož pocházejí nálezy dílů okenních ostění, přičemž fragment nadpraží je opatřen plastickým štítkem, nesoucím šternberský znak. Vzhledem k tomu, že štítek má tradiční trojúhelný tvar, vyvstává otázka, zda tento

díl nepatří do starší etapy, neboť v této době se obvykle uplatňovaly kolčí štíty.

Stavební činnost na Lukově pokračovala během 16. století (III. 2. 5. Stavební vývoj v 16. a na počátku 17. století). Její komplexní postižení zatím není možné, nicméně docházelo k rozsáhlým zásahům do dosavadního stavebního organismu hradu – interiéry západního paláce byly opatřeny dodnes zachovanými valenými klenbami, zaklenut byl také suterén východního paláce. Z dílčích nálezů je zřejmé, že vnější průčelí hradu pokryla tehdy oblíbená psaníčková sgrafita. Vysokou úroveň architektonického vybavení hradu dokládají kvalitní kamenicky zpracované prvky, nalezené v sutí zřícenin, mezi nimiž jsou překlady s heraldickými motivy. Z fortifikačních úprav autor řadí do tohoto období úpravy předbraní a hradba západního parkánu s polygonální baštou. Na počátku 17. století představoval Lukov výstavné opevněné panské sídlo. S válečnými událostmi třicetileté války jsou spojovány terénní úpravy v okolí hradu. Mezi poslední významnější stavební změny na hradě patřila přestavba jižní části západního paláce (III.2. 6. Stavební vývoj v 17. a 18. století), další nevelké úpravy již zřejmě souvisely se ztrátou významu hradu. Třetí část knihy se uzavírá stručnou statí, pojednávající o historické ikonografii hradu (III.2. 7. Svědectví vedut ze 17. -19. století). Publikovány jsou pouze dvě veduty, které však spíše než historickou podobu hradu dokládají důslednou snahu autora o využití všech dostupných pramenů.

Čtvrtá část publikace, zaměřená na osudy hradu po jeho zániku (IV. Opuštění hradu a snahy o jeho poznání), je dílem J. Holíka. Úvodní stať (IV.1. Poznání hradu) shrnuje osudy hradu v samotném závěru jeho existence a následky jeho opuštění, které se negativně projevíly využíváním mohutné stavby jako snadného zdroje stavebního kamene. Ovocná zahrada na dolním hradě byla zalesněna. Autor zevrubně mapuje projevy zájmu o zaniklý hrad od druhé poloviny 19. století a připomíná řadu osobností, které se zasloužily o jeho poznání. Následuje podrobná chronolo-

gicky řazený výčet prací na hradě po jednotlivých letech (IV.2. Systematické záchranné práce), který výstižným způsobem charakterizuje záchranu hradu od prvních, poněkud spontánně pojatých akcí Prázdnin s Brontosaurem v první polovině 80. let minulého století, přes archeologické výzkumy J. Kohoutka až po systematickou konzervaci jednotlivých částí hradního areálu, kterou provázela důsledná dokumentace odkrytých nálezových situací. Jejich analýza pak přinesla nepoměrně pestřejší obraz vývoje hradu, než tomu bylo před třemi desítkami let. V závěru této části je pak připomenuto občanské sdružení, které dlouhodobě o hrad pečuje (IV. 3. Spolek přátel hradu Lukova). Následuje stručný exkurz, věnovaný obci Lukov a jejím památkám.

Závěrečná příloha Hradní fotogalerie představuje sice nepříliš rozsáhlou, avšak jedinou poněkud problematickou část knihy. Ve výběru barevných snímků většího či celostránkového formátu totiž převažují žánrové záběry, zachycující práce na hradě a hlavně různé společenské akce, které zde byly pořádány. Ty pak doplňuje několik náladových fotografií, zatímco vlastní dokumentace dochovaných partií zdíva se omezuje jen na několik málo snímků. Přestože dokumentace obětavé činnosti všech zúčastněných při záchraně hradu nesporně náleží k jeho nejnovějším dějinám, čtenář by zde místo fotografií strašidel zajisté spíše ocenil otištění některých z vyobrazení v textu v poněkud větším formátu.

Přes tuto drobnou výhradu je třeba publikaci vysoko hodnotit a zejména je třeba ocenit Spolek přátel hradu Lukova, že se ujal obtížného úkolu vydání monografie, která na odpovídající úrovni reflektuje nejnovější poznatky odborné literatury, a dokázal jej dovést k velice zdařilému konci. Velice šťastným řešením je interdisciplinární koncepce knihy, neboť autory jednotlivých částí jsou specialisté, kteří se věnují problematice hradu a zdejšího regionu dlouhodobě.

JIŘÍ VARHANÍK